

Jan Łysek

Stygmatyzacja uczniów w szkole

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (44-45), 25-41

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stygmatyzacja uczniów w szkole

Wprowadzenie

W latach pięćdziesiątych XX wieku Edwin Lemert przedstawił teorię *naznaczenia społecznego*, zwanego inaczej *stygmatyzacją* lub *etykietowaniem*. Koncepcja ta „koncentruje się na reakcji społecznej wobec zachowań, traktując ją jako jedyną przyczynę wszelkich dewiacji”¹. Uważał on, że warunkiem koniecznym wystąpienia stygmatyzacji są cechy inności jednostki lub jej funkcjonowanie według społecznie nieakceptowanych norm.

Kilkanaście lat później Howard Becker rozwinął koncepcję naznaczenia społecznego, która nieco różniła się od koncepcji E. Lemerta. H. Becker „abstrahuje od dewiacji pierwotnej, nie bierze jej pod uwagę i cały proces kształtowania się dewiacji sprowadza do reakcji społecznej – jednostka nie musi mieć żadnych dyskredytujących cech, nie musi zrobić niczego złego, a mimo to może być uznana za dewianta. Istotna i wyłączna jest reakcja społeczna”².

W *teorii naznaczenia* mówi się więc o tym, że dewiantem staje się ten, kto przez otoczenie zostanie za takiego uznany. Często zdarza się, że człowiek zachowa się niezgodnie z normami, niejednokrotnie nieświadomie. Jednak nie do każdego, kto przekroczył normę, zostaje przyczepiona etykieta. Gdy ktoś zostanie naznaczony przez społeczeństwo lub grupę społeczną, zmienia się stosunek otoczenia do niego, pojawiają się oczekiwania zgodne z przyklepioną etykietą, które powodują, że jednostka często godzi się ze swoją sytuacją i zaczyna zachowywać się zgodnie z oczekiwaniami. Z czasem naznaczony człowiek zaczyna przekształcać obraz samego siebie i myśleć o sobie jak o osobie odmiennej, nieakceptowanej.

Stygmatyzacja i jej etapy

Jedną ze specyficznych cech ludzi stygmatyzowanych jest fakt, że są oni tak traktowani przez grupy społeczne, które są odpowiedzialne za wyznaczanie kryteriów służących do naznaczania (przedstawiciele władzy, opinia publiczna, oraz czynniki opiniotwórcze).

Drugą ze specyficznych cech jest potoczne myślenie społeczeństwa. Odmienność jednostki pod jednym względem jest uznawana za odmienność o charakterze całościowym. Osoba naznaczona piętnem może w opinii publicznej pozostawać

¹ B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, t. 1. Warszawa 2007, s. 99.

² Tamże, s. 105.

stać osobą naznaczoną także wtedy, gdy już dawno przestała nią być i odwrotnie – może się zachowywać tak, że będzie traktowana jak osoba w pełni normalna. Człowiek zakwalifikowany jako osoba napiętnowana może się temu sprzeciwić lub przystosować do roli osoby etykietowanej. To drugie może bowiem okazać się dla niego bardziej korzystne.

Proces stygmatyzacji „można sprowadzić do następujących tez:

1. Reakcja otoczenia polegająca na stygmatyzowaniu pewnych zachowań jednostki, dość łatwo ulega generalizacji w takim kierunku, że już nie tylko zachowanie jest złe, ale zły jest człowiek w ogóle.
2. Ten, do którego skutecznie przyłgnęła etykieta, jest skłonny, a właściwie zmuszony, do zachowywania się zgodnie z oczekiwaniami zawartymi w etykiecie, jest więc skłonny (zmuszony) do przyjęcia narzuconej mu tym stygmatem roli społecznej.

W wyniku zaetykietyzowania człowieka zaczyna się spostrzegać siebie w kategoriach narzuconego mu przez otoczenia stygmatu, a więc kształtuje się w nim taki obraz siebie samego, który jest zgodny z tym stygmatem”³.

Kiedy teoria *naznaczenia społecznego* się rozwijała, Erving Goffman wprowadził pojęcie *stygmat*. Interesował się on różnymi rodzajami stygmatów, ale do najważniejszych zaliczał:

- stygmaty dyskredytowane (wzbudzające niechęć ułomności ciała, związane z deformacjami fizycznymi),
- stygmaty plemienne (odmienność rasowa, przypisywanie fikcyjnych cech, pochodzenie społeczne, religia),
- stygmaty określające cechy charakteru uważane za wady (np. konfliktowość, lenistwo, alkoholizm)⁴.

W teorii naznaczenia społecznego wyróżnia się schemat wpływu stygmatu na jednostkę. Podzielony jest on na sześć etapów:

1. Delegacja – jest to etap, w którym rodzina lub opiekunowie jednostki zaczynają manifestować odmienność osoby, a ona sama nie czuje wsparcia i nie ma siły, aby dalej prowadzić działania antystygmatyzujące. Jednostka jest bezsilna i bezradna.
2. Zmiana pozycji społecznej – jest to etap, w którym jednostka stygmatyzowana zaczyna odbierać od otoczenia sygnały o podejrzliwości, nieufności i niechęci do niej.
3. Odrzucenie – jest to etap przełomowy, w którym jednostka zostaje odrzucona przez społeczeństwo. W tym etapie zostaje oficjalnie naznaczona, a przejawy stygmatyzowania przez otoczenie są bardzo widoczne.

³ W. Poznaniak, *Stygmatyzowanie uczniów klas starszych szkoły podstawowej*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1991, nr 2, s. 81.

⁴ K. M. Bleszyński, *Stygmatyzacja*. *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*. Red. T. Pilch, t. V (R–St), Warszawa 2004, s. 1103.

4. Obniżenie poczucia własnej wartości – jest to etap, w którym jednostka przestaje się czuć bezpiecznie, traci zaufanie do siebie i do ludzi. Na tym etapie jednostka jeszcze za wszelką cenę stara się pokazać z dobrej strony, jednak to wzbudza jeszcze większą podejrzliwość w otoczeniu.
5. Wyuczona bezradność – jest to etap, w którym jednostka zaczyna myśleć o swoim stygmacie w kategorii reguły. Pojawia się obniżenie motywacji do działania i nastroju oraz dochodzi do izolacji społecznej jednostki.
6. Efekt Golema – jest to etap, w którym jednostka zaczyna przyzwyczajając się do stygmatu, który otrzymała i zachowywać się zgodnie z nadaną etykietą.

Zatem *stygmatyzacja* (etykietowanie, naznaczanie) jest to „proces nadawania określeń w kategoriach zachowania jednostkom, grupom społecznym czy kategoriom społecznym, w wyniku czego przyjmują one nadane im cechy i zaczynają działać zgodnie z przypisanymi im etykietami.

Proces naznaczania społecznego (przypięcie komuś etykietki) odbywa się zawsze przy określaniu negatywnej grupy odniesienia, np. określanie kogoś, kto złamał prawo, mianem kryminalisty. Naznaczanie bywa przyczyną deprecjonowania jednostek i grup społecznych. Jest on też bazowym mechanizmem tworzenia stereotypów⁵.

Tak rozumiana stygmatyzacja jest jednym z głównych problemów współczesnego wychowania w szkole i niemal zawsze towarzyszy przemocy oraz zachowaniom agresywnym.

Przemoc i agresja – źródła, typy sprawców

Naznaczanie społeczne w szkole przejawia się najczęściej w formie agresji słownej lub agresji fizycznej, a sama agresja jest zachowaniem, które ma na celu wyrządzenie szkody psychicznej lub fizycznej, krzywdy, cierpienia lub przykrości. Są to akty, które skupiają się na znieważeniu godności człowieka oraz takie, które wykraczają poza normy przyjętych relacji międzyludzkich.

Szkoła jest bardzo istotnym miejscem w procesie wychowania, ponieważ przez wiele lat oddziałuje na rozwój ucznia. Świadomie kieruje jego rozwojem i kształtuje jego osobowość.

Może się jednak zdarzyć, że szkoła będzie zaburzała osobowość, wywoływała lęki i agresję wobec szkoły, nauczycieli i rówieśników z wyraźną chęcią zaszkodzenia im.

Oprócz swojej pozytywnej roli i funkcji, jaką pełni szkoła, jest ona również miejscem negatywnych zachowań bulwersujących społeczeństwo. Zdarzające się przypadki zachowań agresywnych przestały mieć charakter incydentalny. Obecnie można je traktować jako element życia i funkcjonowania społeczności szkolnej⁶.

⁵ <http://pl.wikipedia.org/wiki/Stygmatyzacja>

⁶ Por. J. Łysek, *Zachowania agresywne uczniów*. „Nauczyciel i Szkoła” 2000, nr 2.

Szkoła przestała być miejscem bezpiecznym, zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. Narasta „w polskich szkołach problem przemocy dzieci starszych i silniejszych wobec młodszych i słabszych. Z sytuacją przemocy mamy do czynienia wtedy, gdy osoba słabsza (ofiara) wystawiona jest przez dłuższy czas na negatywne działania osoby lub grupy osób silniejszych (agresorzy). Te negatywne oddziaływania to dokuczanie, bicie, przezywanie, wyszydzanie, zabieranie pieniędzy i przedmiotów, niszczenie rzeczy. Są to akty przemocy bezpośredniej.

Istnieją też bardziej zakamuflowane formy przemocy, częściej używane przez dziewczęta niż przez chłopców. Należą do nich oszczerstwa, intrygi, wykluczenie z grupy, naznaczenie i izolowanie. Są one nazywane przemocą pośrednią. Konsekwencje obu tych form przemocy są podobne. Ofiary przeżywają głębokie uczucie poniżenia i upokorzenia, strachu, wstydu i dezorientacji⁷.

Przemoc w szkołach występuje zarówno w dużych aglomeracjach miejskich, jak i w szkołach wiejskich. Nadużywanie przemocy fizycznej uczniów starszych w stosunku do uczniów młodszych, zastraszanie, spożywanie alkoholu – to formy przemocy często stosowanej w szkołach. Wynika z tego, że szkoła ma coraz większe trudności w realizowaniu pożądanych celów wychowania⁸.

Źródła przemocy w szkole mogą być różne. Zazwyczaj zalicza się do nich konflikty między uczniami a nauczycielami, niepowodzenia szkolne, niesprawiedliwą ocenę szkolną, brak akceptacji wobec uczniów, niestosowny system kar, nadmierne wymaganie.

Źródłem przemocy wśród rówieśników może być również zła atmosfera w szkole, niesprzyjająca nawiązywaniu przyjaźni. „Młodzież zbyt wcześnie angażowana jest do rozmaitych ugrupowań, organizacji politycznych i ruchów ekologicznych, przez co nabiera »manier« przedwczesnej arogancji i nonszalancji wobec dorosłych. Nauczyciele przestają dla młodych ludzi być autorytetem⁹”.

Możemy wyróżnić trzy typy sprawców¹⁰:

1. Sprawca sadystyczny – cechuje go niski poziom lęku, brutalność w działaniu, uczucie przyjemności w zadawaniu krzywdy. Nie boi się nikogo, cechuje się impulsywnością i brakiem empatii. Ma niewielu przyjaciół, jednak wiele osób zastraszonych współuczestniczy w różnych zdarzeniach. Wśród nauczycieli taka osoba budzi uczucie bezradności, często lęku.
2. Sprawca depresyjny – ten typ sprawcy cechuje niski poziom własnej wartości oraz objawy stanów depresyjnych. Przemoc stosuje w celu dowartościowania i zwrócenia na siebie uwagi. Jest to odwet za wyizolowanie grupowe. Często spóźnia się na lekcje, wagaruje, nie odrabia prac domowych. Wobec nauczycieli jest wybuchowy, stawia opór. Nie ma przyjaciół i jest raczej nielubiany wśród rówieśników.

⁷ M. Stilger, *Problem agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży w szkole*. „Lider” 2003, nr 7–8, s. 7.

⁸ Por. J. Łysek, *Rola nauczyciela w rozwiązywaniu konfliktów między uczniami*. „Nauczyciel i Szkoła” 1999, nr 2.

⁹ P. Barczyk, J. Czerny, *Zagrożenia społeczno-wychowawcze we współczesnej szkole*. Kraków 1998, s. 50.

¹⁰ Por. T. Garstka, M. Kostrzewski, J. Królikowski, *KIM JESTEM? Wychowanie do życia w rodzinie. Podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum*. Warszawa 2006.

3. Sprawca nadpobudliwy – takich sprawców często cechuje stwierdzone ADHD oraz bardzo duże trudności w empatii, co wynika z trudności w skupieniu uwagi. W trakcie lekcji przeszkadza, wśród rówieśników uważany jest za osobę dziwną, lecz często lubianą.

Sprawcę przemocy w szkole można rozpoznać po określonych symptomach (wskaźnikach). Są one następujące:

- „sprawcy mogą być fizycznie silniejsi od rówieśników oraz sprawniejsi w sporcie i walkach,
- mają silną potrzebę dominacji i podporządkowania sobie innych, przyjemność sprawia im moc, władza i zagrożenie innym,
- mają gorący temperament, łatwo wpadają w złość, są impulsywni, z trudem poddają się obowiązującym normom, często oszukują,
- są buntownikami, często się sprzeciwiają, są agresywni wobec osób dorosłych,
- są postrzegani w społeczności jako »ostrzy«, »twardzi«,
- mają bardzo niski poziom empatii, szczególnie wobec ofiar,
- pozytywnie postrzegają swoją osobę, mają niski poziom lęku,
- często wykazują nieprzystosowanie społeczne (kradzieże, oszustwa),
- zawsze uzyskują popularność, choćby w wąskiej grupie rówieśniczej”¹¹.

Ofiary przemocy i ich typy

Natomiast wskaźniki charakteryzujące ofiarę przemocy to¹²:

- ofiara często jest przezywana, wyśmiewana, upokarzana, poniżana, popychana, kopana,
- ma problemy z obroną własnej osoby,
- podporządkowuje się innym, jest obiektem wysługiwania się,
- każdą sprzeczkę przegrywa,
- przedmioty ofiary są często niszczone, rozrzucone,
- niejednokrotnie ofiara nosi ślady przemocy: sińce, zadrapania, rany,
- zazwyczaj taka osoba żyje w izolacji od reszty grupy i niechętnie wykazuje chęć współdziałania w pracach grupowych,
- stara się być blisko nauczyciela – traktuje go jako swojego obrońcę,
- wygląda na osobę nieszczęśliwą, skrzywdzoną.

Wśród ofiar można wyróżnić także trzy typy:

¹¹ M. Stilger, *Problem agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży w szkole*. „Lider” 2003, nr 7–8, s. 7.

¹² Por. M. Stilger, *Problem agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży w szkole*. „Lider” 2003, nr 7–8.

1. „Ofiarę uległą – ten typ najczęściej pada ofiarą agresji w szkole. Cechuje ją bardzo duża wrażliwość, bierność i niejednokrotnie wycofanie. To osoba o niskiej samoocenie, pełna zwątpienia wobec własnej osoby. Wśród nauczycieli takie osoby są często niezauważane bądź nadmiernie chronione. Taki typ poprzez swoją uległość stara się zmniejszyć agresję sprawcy, co przynosi odwrotny skutek.
2. Ofiarę masochistyczną – jest gotowa do samoudręczenia, często wagaruje, rozładowuje napięcie przez używki. Działa pod wpływem uwewnętrznionej relacji z obiektem, w której siebie widzi jako osobę nieadekwatną, która przez samopoświęcenie może osiągnąć pełnię z wyidealizowanym, kontrolującym obiektem.
3. Ofiara – ratownik – jest to ofiara uległa i podporządkowująca się. Jako ofiara stara się przejąć kontrolę nad bezradnym (jak jej się wydaje) sprawcą”¹³.

Formy przemocy w szkole wiążą się z „klimatem i atmosferą w klasie szkolnej. Ważne jest dla ucznia, czy w szkole może znaleźć bliską mu osobę, o podobnych zainteresowaniach, osobę, która rozumie sens i obowiązek uczęszczania do szkoły i potrzebę nauki, kogoś z grona rówieśników, z którym może dzielić radości i smutki z powodu niepowodzeń. Jeżeli nie znajdzie przyjaciół w klasie, czy szkole, to wówczas o wiele łatwiej może związać się z »paczką« w osiedlu czy swojej miejscowości, jednak o ideologii odmiennej niż szkolna i stawiającej sobie inne cele”¹⁴.

Dziecko pochodzące z domu, w którym nie spełnia się podstawowych potrzeb, a przede wszystkim potrzeby miłości i uczucia, może wytworzyć w sobie negatywny obraz siebie, może mieć stany lękowe bądź zbuntować się, przejawiając zachowania agresywne. Rodzice dają dziecku przykład i zachęcając je do aktywności, uczą dzieci odpowiedzialności społecznej. Kiedy jednak dziecko ma złe stosunki z rodzicami, opierającymi się jedynie na konflikcie, problemach, lekceważeniu, karach i ignorancji, wtedy narasta w nim agresja i chęć zemsty za złe traktowanie. Dzieci, które nie mają możliwości wykazania się w społeczeństwie, pozbawione miłości rodzicielskiej, nie mające szansy zaimponować, przyjmują postawy wrogości. Uważają, że lepiej być kimś złym, niż nikim. Tym bardziej, że w dzisiejszych czasach bycie złym coraz częściej wprawia w podziw część społeczeństwa, szczególnie szkolnego, która wyraża sobą podobne postawy.

¹³ T. Garstka, *Przemoc rówieśnicza z perspektywy psychoanalitycznej*. „Niebieska Linia” 2003, nr 3, s. 4–5.

¹⁴ Z. Jasiński, *Przemoc rówieśnicza w szkole – współczesny problem systemu edukacyjnego w Polsce*. „Wycho-
wanie Na Co Dzień” 2002, nr 7–8, s. 6.

Przyczyny zachowań agresywnych stygmatyzujących dzieci w szkole

Do przyczyn zachowań agresywnych, stygmatyzujących dzieci w szkole, zalicza się m.in.:¹⁵

- faworyzowanie lub nadmierne zainteresowanie przez nauczycieli wybranymi uczniami, co prowadzi do niechęci innych uczniów,
- pobłażanie dzieciom »trudnym«, co powoduje poczucie niesprawiedliwego traktowania i kieruje agresję względem ucznia,
- niesprawiedliwe ocenianie,
- stosowanie kar fizycznych wobec uczniów, co często buntuje młodzież, powoduje agresję, którą wyładowuje się na innych uczniach, często tych słabszych,
- nadgorliwość uczniów wobec nauczycieli, czyli tzw. lizusostwo, które jest niechętnie przyjmowaną formą okazywania sympatii przez innych uczniów,
- niestosowne kawały, np. naklejanie czegoś na plecy, chowanie rzeczy osobistych itp.,
- popychanie na korytarzu, zarówno celowe, jak i nieumyślne.

Istotnym „czynnikiem, który zwiększa agresję, są elektroniczne media, do których coraz szerszy dostęp mają małe dzieci. Komputer może ułatwić intelektualną wędrówkę, ale równocześnie mamić, jeśli służy wyłącznie do gier. Niewłaściwe jego wykorzystanie może być czynnikiem agresywnym, gdyż programy czy gry komputerowe zawierają dużą dawkę przemocy i brutalności, a korzystające z nich dzieci i młodzież nie zdają sobie sprawy z zagrożenia, jakie mogą ze sobą nieść. Szczególna szkodliwość wynika z ogólnej ich dostępności i braku cenzury”¹⁶.

Do bardzo istotnych przyczyn stygmatyzacji w szkole należy zatem coraz większy wpływ naśladownictwa przez dzieci wzorców promowanych w mediach typu: radio, telewizja, prasa. Coraz więcej pojawia się na rynku programów, artykułów, bajek, komiksów, które są nasycone przemocą i agresją. Co gorsza, sceny zabijania są tak brutalne i wyeksponowane, że zachęcają dzieci do postępowania w taki właśnie sposób. Promowanie takich programów, społeczne przyzwolenie na ich istnienie sprawia, że dzieci zatracają granicę między dobrem a złem, fikcją a rzeczywistością. Dziecko jest istotą, która chłonie wszystkie wzorce i zaczyna naśladować swoich ulubionych bohaterów. Szkoła jest jednym z miejsc, gdzie owe naśladowanie jest poddawane próbie i prezentowane przez większość dzieci. Należy dodać, że chłopcy, częściej niż dziewcz-

¹⁵ Por. Z. Jasiński, *Przemoc rówieśnicza w szkole – współczesny problem systemu edukacyjnego w Polsce*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2002, nr 7–8.

¹⁶ L. Wawryk, *Agresja w szkole – spojrzenie wieloaspektowe*. [W:] *Przemoc i agresja w szkole*. Red. A. Rejzner, Warszawa 2002, s. 120.

częta, identyfikują się z postaciami, których atutem jest władza, stosowanie przemocy, brutalność i agresja¹⁷ (por. G. Poraj, 2001).

Programy profilaktyczne

Wobec powyższych faktów niezwykle istotna staje się profilaktyka w zakresie stygmatyzowania uczniów w szkole.

Programy profilaktyczne są bardzo ważną częścią działalności szkoły. Mają na celu wzbogacać postawy o zachowania cenione w społeczeństwie. Pełnią funkcję zapobiegawczą wobec niepożądanych zjawisk.

Niezbędne jest zatem opracowanie programów profilaktycznych likwidujących niewłaściwe postawy i zachęcających do zdrowego psychicznie stylu życia i odpowiedzialności. Aby zrealizować te zadania, konieczne jest stworzenie programów wychowawczych i profilaktycznych spójnych ze sobą, które by ukierunkowały ucznia do prawidłowych dążeń, pomogły zbudować społecznie akceptowaną hierarchię wartości i nauczyły realizowania własnych potrzeb z poszanowaniem drugiej osoby. „Najistotniejszą sprawą w konstruowaniu programu wychowawczego i profilaktyki szkoły jest dialog nauczycieli, który prowadzi do wzajemnego porozumienia. Każdy nauczyciel musi być wychowawcą, a przecież każdy nauczyciel wychowawca może mieć inny obraz świata, realizuje inne ideały lub posiada odmienną hierarchię wartości. Uczeń, obserwując różnych nauczycieli, nie potrafi wybrać z tej wielości postaw, zachowań, wymagań. Jeśli będzie tkwił w chaosie, zacznie wszystko negować i swoim zachowaniem wszystkim zaprzeczać”¹⁸.

W szkołach coraz częściej realizowane są programy profilaktyczne.

Jednym z nich jest „Tydzień bez agresji. Nie zamykaj oczu”.

Celem tego programu jest „zwrócenie uwagi na problem agresji coraz bardziej powszechny wśród dzieci i młodzieży. Ma on pokazać uczniom niebezpieczeństwa wynikające z zachowań agresywnych, nauczyć ich, jak zapobiegać wszelkim przejawom agresji i właściwie na nie reagować.

Celem jest także skłonienie do zastanowienia się nad własnym zachowaniem i dokonania jego zmian. (...) Jednym z ważniejszych zadań jest przeszkolenie rady pedagogicznej oraz spotkanie z pracownikami administracji i obsługi szkoły oraz współpraca ze strony rodziców”¹⁹.

W szkołach, w których realizowany jest ten program, codziennie obowiązuje inny kolor ubrania – od barw ciemnych do jasnych. Stosowali się do tego zarówno uczniowie, jak i nauczyciele.

W pierwszy dzień prowadzenia programu uczniowie zostają zapoznani na apelu z tematyką i zasadami programu. Po apelu uczniowie mają stworzyć klasowe zasady przeciwdziałania agresji i przemocy, mają wybrać uczestników do konkursu plastycznego oraz do odtworzenia wymyślonych przez nich scenek dotyczących zapobiegania przemocy.

¹⁷ Por. G. Poraj, *Agresja w szkole*. Warszawa 2001.

¹⁸ E. Kosińska, *Zasady konstruowania szkolnego programu profilaktyki*. Kraków 2002, s. 5.

¹⁹ E. Wodnicka, *Tydzień bez agresji. Nie zamykaj oczu*. „Lider” 2004, nr 12, s. 7.

Kolejnego dnia odbywa się konkurs plastyczny na temat: „Agresji mówimy STOP”. Wszystkie plakaty zostają wywieszane na korytarzu.

Przez następne dni odbywają się dalsze konkursy: prezentacja scenek o zapobieganiu przemocy, konkurs układania wierszy i rymowanek o tematyce agresji.

Ostatniego dnia wybierane są najlepsze i najciekawsze prace, jednak nie ma nagród, gdyż nie można dawać nagród za to, że człowiek nie jest agresywny.

Inny program profilaktyczny to „Zero tolerancji”.

Jest to program, który ma pięć podstawowych celów do realizacji. Zalicza się do nich:

- „zmniejszenie skali zjawiska agresji i przemocy rówieśniczej,
- poprawa skuteczności działań interwencyjnych i korekcyjnych,
- zwiększenie skuteczności ochrony ofiar przemocy,
- ograniczenie skali innych zjawisk patologicznych,
- korekta aktualnych rozwiązań społecznych.

Wszystkie te cele skoncentrowane są na środowisku uczniowskim i mają zwiększyć poziom bezpieczeństwa w szkole”²⁰.

Zatem program „Zero tolerancji” dąży do konfrontacji z dolegliwościami, z jakimi spotykają się wszyscy uczestnicy życia szkolnego. Ponadto, oprócz profilaktyki przeciw przemocy, zajmuje się on także wysoką ingerencją w realizowany model wychowania.

Kolejny program to „Nie! Dla przemocy. Tak! Dla kultury”.

Główne cele tego programu są następujące:

- „doskonalenie relacji koleżeńskich, poprawa atmosfery w szkole tak, aby wszyscy czuli się w niej dobrze,
- zapewnienie poczucia bezpieczeństwa uczniom szykanowanym i wyizolowanym oraz zwiększenie ich wiary w siebie,
- eliminacja agresywnych reakcji uczniów wobec otoczenia oraz nauka funkcjonowania w formach akceptowanych”²¹.

Aby osiągnąć te cele, należy podnieść w szkole poziom wiedzy na temat agresji i przemocy wśród uczniów, nauczycieli i rodziców, zwiększyć zaangażowanie społeczności szkolnej w walce z agresją, określić jasny regulamin i reguły zwalczania agresji, zapewnić ofiarom przemocy szczególną ochronę.

²⁰ Z. Gaś, *Zero tolerancji dla przemocy w szkole*. „Remedium” 2007, nr 7, s. 4.

²¹ A. Gorlach, *Program NIE! Przeciw przemocy TAK! Dla kultury*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2001, nr 2, s. 43.

Dla uczniów organizuje się także tematyczne spotkania z policjantami i sędzią dla nieletnich. W ten program bardzo zaangażowani są nauczyciele, którzy wzmacniają nauczycielskie dyżury na przerwach.

„Do wykorzystywanych środków zaradczych »na poziomie jednostki« należą:

- poważne rozmowy wychowawcy, pedagoga, dyrektora ze sprawcami i ofiarami przemocy,
- stały kontakt wychowawcy z rodzicami uczniów sprawiających problemy, agresywnych, szykanujących kolegów, w celu poznania ich środowiska rodzinnego i wspólnego oddziaływania wychowawczego,
- zmiana klasy lub szkoły dla sprawców przemocy,
- rozstrzyganie szczególnie brutalnych zachowań przez Szkolny Zespół Pomocy Rodzinie z udziałem wychowawcy oraz powiadamianie policji dzielnicowej,
- prowadzenie terapii indywidualnej ze sprawcami i ofiarami szykan,
- kierowanie uczniów szykanujących na rozmowy ostrzegawcze z kuratorem sądowym”²².

Na uwagę zasługuje również program profilaktyczny *Szkolny dzień przeciw przemocy*.

Jest to program, który promuje dzień bez przemocy. Odbywają się wtedy zajęcia w zespołach klasowych. Zajęcia są bardzo urozmaicone i obejmują: wykonanie plakatu zgodnego z tematyką dnia, opracowanie klasowego regulaminu przeciw przemocy w formie tekstu, obrazków czy ilustracji, oglądanie teatrów profilaktycznych zaproszonych do szkoły, oglądanie filmów profilaktycznych. Program jest realizowany, ponieważ zauważono „zmiany w zachowaniu dzieci, ich sposobie wyrażania emocji wobec kolegów i koleżanek.

U małych dzieci agresja ma charakter spontaniczny, jest bezpośrednia, mimowolna, z reguły pozbawiona intencji wyrządzenia krzywdy, niszczenia. U dorastającej młodzieży akty agresji i przemocy są intencjonalne, przebiegają ze świadomością negatywnych skutków własnych zachowań. Agresja to poważne i niebezpieczne zjawisko wśród młodych ludzi, których psychika dopiero się kształtuje”²³.

Należy tutaj również wspomnieć o programie profilaktycznym *Szkoła z klasą – szkoła bez przemocy*.

Szkoła bez przemocy jest jednym z zadań, aby uzyskać tytuł *szkoły z klasą*. W ramach tego zadania szkoła planuje działania edukacyjno-profilaktyczne dotyczące agresji. Uczniowie mają na początku stworzyć listę zachowań i sytuacji, które ich złością. Potem odbywa się spotkanie, na którym uczniowie zapoznają się z definicją agresji oraz jej formami, a następnie szukają przyczyn i skutków tych zachowań.

²² A. Gorlach, *Program NIE! Przeciw przemocy TAK! Dla kultury*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2001, nr 2, s. 44.

²³ L. Bohdanowicz, *Szkolny dzień przeciw przemocy*. „Życie Szkoły” 2002, nr 4, s. 223.

Uczniowie młodszych klas szkoły podstawowej biorą udział w grach i zabawach, ucząc się panować nad własnymi emocjami tak, aby nie czynić przykrości innym²⁴.

W działaniach profilaktycznych dotyczących stygmatyzacji uczniów w szkole istotne są również zajęcia wychowawcze na temat piętnowania. Wychowawca może wpłynąć na uczniów poprzez:

- Oddziaływanie przez wpływ osobisty – metoda ta polega na tym, że wychowawca i jego zachowania stają się autorytetem dla wychowanka godnym naśladowania. Uczeń ma zwrócić uwagę, że naśladowanie wychowawcy zapewnia mu korzyści w życiu. Zachowanie wychowawcy ma się stać inspiracją dla wychowanka. Dlatego też nauczyciel wychowawca powinien dbać o swój wizerunek, powinien reprezentować sobą człowieka, który żyje zgodnie ze społecznie uznawanymi wartościami.
- Przekonywanie – metoda ta polega na ukierunkowaniu i pobudzeniu wychowanka. Nauczyciel wychowawca podsuwa uczniowi pomysł na inne zachowanie niż do tej pory aprobował. Stara się zmienić w uczniu tok myślenia i wyeliminować w nim negatywne i nieakceptowane społecznie zachowania. Zwraca mu uwagę na korzyści, jakie płyną z dobrego zachowania i jakie negatywy ze złego.

„Skłanianie się do naśladowania i przekonywania w pedagogicznym działaniu wychowawcy zdaje się wartościowe i skuteczne. Wychowawca jawi się tu jako osoba wyjątkowa, która we własnym sumieniu rozstrzyga, jakich metod użyć, aby jednostkę problemową sprowadzić na właściwy tor poprawnego funkcjonowania społecznego i na odpowiedni osobisty poziom moralny. Skłanianie do naśladowania i przekonywania łączy niełamanie orientacji działania wychowanka, jego dążeń, pragnień oraz potrzeb. Ważne w tym jest także to, by powstrzymać się od oceniania”²⁵.

Godziny wychowawcze, choć mają niewielki wymiar czasu, wychowawca powinien przeznaczyć do rozstrzygania sporów, problemów klasowych oraz spraw organizacyjnych, ale są też one czasem, kiedy porusza się różnorodną problematykę.

Aby należycie wykorzystać czas, nauczyciel musi opracować zadania i problemy, które będą stanowić tematykę godzin wychowawczych. Godzina wychowawcza powinna być bardzo starannie przemyślana pod względem tematycznym i umiejętnie przeprowadzona. „Ustalając tematykę godzin wychowawczych, warto przyjąć zasadę jej planowania wspólnie z uczniami. Po zebraniu od nich propozycji należy je uporządkować według pewnej hierarchii. Ma to duży walor wychowawczy. Wciąga bowiem samych uczniów do ich realizacji. Powoduje, że działania wychowawcze stają się udziałem poszczególnych uczniów w klasie. Wychowawca powinien stworzyć uczniom podczas

²⁴ V. Grzesista, *Jak realizujemy zadanie „szkoła bez przemocy” w ramach udziału w konkursie „Szkoła z klasą”*. „Lider” 2003, nr 9, s. 12.

²⁵ L. Kolomański, *Formy agresji i przemocy w szkole*. [W:] *Przemoc i agresja w szkole*. Red. A. Rajzner, Warszawa 2002, s. 237.

zająć możliwość obszerniejszej wypowiedzi. Sprzyja to ich aktywizacji społecznej, ułatwia wzajemne poznanie, zmniejsza dystans między zespołem klasowym a wychowawcą, który sam także musi się starać aktywnie kształtować swoje kontakty z uczniami. Zadaniem wychowawcy jest więc wysłuchanie wszystkich opinii uczniów, wyzwolenie w nich inicjatywy i pomysłowości i jednocześnie dyskretne, nie narzucające się, czuwanie nad ich realizacją²⁶.

Szkolne programy profilaktyczne

W profilaktyce dotyczącej stygmatyzacji uczniów w szkole duże znaczenie mają także szkolne programy profilaktyczne, które realizowane są podczas roku szkolnego przez wychowawców oraz pedagoga szkolnego i pozostałych nauczycieli. Do najważniejszych celów takich programów należy zaliczyć²⁷:

- tworzenie więzi szkolnej i bezpiecznej atmosfery w szkole,
- ograniczenie zachowań agresywnych i przemocy w szkole,
- wzmacnianie u uczniów poczucia własnej wartości,
- wskazywanie uczniom niepożądanych zachowań,
- nauka zachowań asertywnych,
- rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze stresem w trudnych sytuacjach,
- poszerzanie wiedzy o uzależnieniach poprzez projekcje filmów.

Spodziewane efekty wychowawczych programów profilaktycznych mogą być następujące²⁸:

- zmniejszenie zjawiska przemocy w szkole,
- wzrost wiedzy uczniów na temat przemocy i uzależnień oraz przeciwdziałanie im,
- umiejętne radzenie sobie w sytuacjach zetknięcia się z przemocą i uzależnieniami,
- nauka pozytywnych zachowań oraz właściwego postrzegania i rozumienia ludzi,
- dokonywanie wartościowych i sensownych wyborów,
- umiejętność mówienia o tym, o czym się rozmyśla (wyrażanie swoich uczuć),
- rozumienie reklam i ich wpływu na ludzi.

Aby stworzyć program wychowawczy, należy przede wszystkim zastanowić się, jakim wartościom warto poświęcić największą uwagę w naszym programie. Powinno się zadać sobie pytanie: po co, jako wychowawcy, istniejemy? Sformułowanie odpowiedzi powinno być misją szkoły, która powinna brzmieć następująco: „Istniejemy po to, aby w atmosferze odpowiedzialności, uczciwości,

²⁶ E. Juško, *O czym mówić na godzinie wychowawczej?* „Edukacja i Dialog” 1998, nr 6, s. 66–67.

²⁷ Por. M. Grodowska, *Wychowawczy program profilaktyczny*. „Wychowawca” 2002, nr 10.

²⁸ Por. M. Grodowska, *Wychowawczy program profilaktyczny*. „Wychowawca” 2002, nr 10.

kreatywności i dążenia do sukcesu towarzyszyć uczniom na drodze do poznawania i spełniania siebie. Struktura naszej szkoły opiera się na zgodnym współistnieniu i współpracy trzech stanów: nauczycieli, uczniów i rodziców. Szanujemy prawo każdego człowieka do odmienności myśli, poglądów, wyboru dróg życiowych, oryginalności i kreatywnego myślenia. Pielęgnowujemy umiejętności dzielenia się emocjami, uwrażliwiamy na uczucia innych ludzi. Podstawą naszego działania jest rzetelne zdobywanie, pogłębianie i przekazywanie wiedzy przydatnej w dorosłym życiu i pełnieniu różnych odpowiedzialnych ról społecznych. Jesteśmy przekonani, że realizacja naszych założeń zapewni nam satysfakcję, zadowolenie i godny poziom życia²⁹. „Nauczyciele wychowawcy są przygotowani do nauczania, wychowania i opieki nad dziećmi i powinni te umiejętności doskonalić. Nauczyciel wychowawca powinien atrakcyjnie, z pasją, uczyć, dbać o dobre samopoczucie, stwarzać warunki do zaspokajania potrzeb społecznych i emocjonalnych, motywować, zapewnić sukces uczniowi, uczyć, jak radzić sobie z porażką. A co najważniejsze – tworzyć warunki do gromadzenia doświadczeń przez uczniów, poświęcać im czas, wspierać ich aktywność³⁰”.

Pedagog szkolny przeciwdziałający stygmatyzacji uczniów

W rzeczywistości szkolnej niezwykle ważna jest również praca pedagoga szkolnego. Jego profesjonalne działania mogą być istotne dla przeciwdziałania stygmatyzacji uczniów w szkole.

Pedagog w szkole jest osobą, która uzupełnia, pogłębia i poszerza działalność dydaktyczną, wychowawczą i profilaktyczną w szkole.

Dla skuteczności jego pracy bardzo ważny jest staż i doświadczenie zdobyte podczas pracy zawodowej. Pedagog prowadzi profilaktykę poprzez rozmowy indywidualne z uczniami i rodzicami bądź opiekunami, poradnictwo, wykłady, filmy profilaktyczne, wywiady środowiskowe, naukę asertywności, grupy kompensacyjno-wyrównawcze, zajęcia terapeutyczne i integracyjne oraz prelekcje. Pedagog szkolny organizuje w szkole pomoc psychologiczną i pedagogiczną dla młodzieży, w celu wspomagania jej rozwoju psychicznego i efektywności uczenia się poprzez pomoc wychowawcom klas i współdziałanie z nauczycielami, rodzicami (opiekunami prawnymi), pielęgniarką szkolną, organami szkoły oraz instytucjami pozaszkolnymi.

Do głównych zadań pedagoga należy:

- „1. Pomoc wychowawcom klas w rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb uczniów oraz analizowaniu przyczyn niepowodzeń szkolnych i trudności wychowawczych poprzez obserwację zachowania pojedynczych uczniów i klasy, rozmowy indywidualne i uczestnictwo w godzinach wychowawczych oraz innych spotkaniach z klasą, analizowanie wyników nauczania

²⁹ M. Baczyńska, *Program wychowawczy szkoły*. „Edukacja i Dialog” 2000, nr 5, s. 70.

³⁰ D. Czarnicka, *Profilaktyka w szkole, cz. II*. „Remedium” 2006, nr 1, s. 12.

- i ocen zachowania, rozmowy z rodzicami (opiekunami prawnymi), wywiady środowiskowe, udział w wywiadówkach i radach pedagogicznych, porady wychowawcze, prowadzenie lub organizowanie prelekcji i dyskusji na tematy ważne i interesujące młodzież.
2. Określenie form i sposobów udzielania pomocy uczniom, w tym poprzez wydawanie uczniom opinii i zaleceń dotyczących stymulowania rozwoju lub pokonywania przez uczniów trudności rozwojowych, wyrównywania braków i luk w nauce.
 3. Zorganizowanie zajęć kompensacyjno-korekcyjnych dla dzieci wymagających takiej pomocy.
 4. Współorganizowanie zajęć dydaktycznych prowadzonych przez nauczycieli nauczania specjalnego dla uczniów niepełnosprawnych w szkołach ogólnodostępnych, w tym: klas specjalnych, form integracyjnych, nauczania indywidualnego.
 5. Udzielanie pomocy psychologicznej i pedagogicznej uczniom realizującym indywidualny program lub tok nauki poprzez konsultacje dla uczniów, rodziców i nauczycieli.
 6. Koordynację działań podejmowanych na terenie szkoły z zakresu orientacji zawodowej, tj. organizowanie w odpowiednim czasie informacji ułatwiającej młodzieży wybór dalszego kierunku kształcenia i zawodu.
 7. Działanie na rzecz zorganizowania opieki i pomocy materialnej uczniom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej poprzez informowanie rodziców i uczniów o możliwościach i procedurze uzyskania zasiłków, stypendiów i innych form pomocy materialnej oraz współdziałanie z instytucjami i organizacjami pozaszkolnymi udzielającymi wsparcia materialnego.
 8. Współpraca z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi i innymi poradniami specjalistycznymi w zakresie konsultacji metod i form pomocy udzielanej uczniom oraz w zakresie specjalistycznej diagnozy w indywidualnych przypadkach.
 9. Współdziałanie z organami szkoły, policją, sądami w przypadkach wykroczeń uczniów (naruszenie regulaminu szkoły lub prawa).
 10. Prowadzenie dokumentacji, tj. dziennika pedagoga oraz teczek indywidualnych dzieci i młodzieży zawierających dokumentację prowadzonych badań i czynności uzupełniających.
 11. Doskonalenia swoich kwalifikacji poprzez uczestnictwo w różnych formach doskonalenia i samokształcenia³¹.

Ponadto pedagog organizuje w szkole spotkania młodzieży z policją i inspektorem do spraw nieletnich. Prowadzą oni prelekcję na temat odpowiedzialności prawnej młodocianych i nieletnich. Ma to na celu uświadomienie uczniom konsekwencji złego postępowania i pełni funkcję zapobiegawczą. Pedagog zapoznaje uczniów wtedy z ich prawami i obowiązkami, tworząc program wychowawczy. Informuje uczniów o działalności Szkolnego Zespołu ds. Przeciwdziałania Przemocy, upowszechnia zasady reagowania w sytuacji przemocy, sposobów postępowania w sytuacji przemocy oraz comiesięcznie

³¹ <http://pliki.2gim.zory.pl/pedagog/zadania.php>

przeprowadza ankietę lub sondę *Kogo lub czego boję się w szkole*. Przeprowadza także ankiety dotyczące życia w klasie, rozpoznaje środowisko i stosunki panujące w grupach uczniów poprzez obserwację, ankiety, wypracowania i metody socjometryczne. Często pedagog organizuje zajęcia z komunikacji interpersonalnej i asertywności oraz organizuje pogadanki, teatryki profilaktyczne i dyskusje na temat negatywnych skutków zachowań nieakceptowanych społecznie.

Pedagog powinien przestrzegać następujących standardów etycznych i zawodowych:

- „respektować podmiotowość uczestników programu poprzez pozyskiwanie ich zgody na udział w zajęciach,
- szanować godność i indywidualność uczestników,
- zapewnić ochronę i dyskrecję,
- uwzględnić wiek i poziom rozwoju uczestników,
- uwzględniać system wartości i stopień wrażliwości uczestników,
- nie stosować technik, które mogłyby naruszać mechanizmy obronne osobowości,
- uwzględnić potrzeby i problemy odbiorców,
- przestrzegać zasady, że opracowanie i wprowadzenie programu winna poprzedzać diagnoza środowiska szkolnego,
- uwzględniać wiedzę z zakresu psychologii rozwojowej dzieci i młodzieży,
- uzależnić czas trwania programu i jego intensywność od zdiagnozowanego wcześniej stopnia zagrożenia danej populacji,
- zadbać o zintegrowanie programu profilaktycznego z programem szkolnym,
- uwzględnić w doborze form i metod pracy dyskusję, burzę mózgow, maplan, odgrywanie ról oraz elementy pedagogiki zabawy”³².

Zakończenie

Jeżeli w szkole zaistnieje sytuacja przemocy, wtedy pedagog podejmuje rozmowy ze sprawcą. Jego zachowanie jest cały czas obserwowane. Celem obserwacji jest chęć dokładnego ustalenia sytuacji ucznia-sprawcy, przyczyn jego negatywnych zachowań, by móc udzielić mu wszechstronnej pomocy. Jeżeli uczeń często przejawia dane zachowania negatywne, pedagog szkolny prowadzi z nim cykliczne rozmowy do momentu zauważalnej poprawy zachowania. Spisywany jest z nim kontrakt – zobowiązanie ucznia do zaprzestania konkretnych zachowań, pozytywne sposoby rozwiązania sytuacji, informacje o konsekwencjach niedotrzymania umowy, ale też zobowiązania pedagoga szkolnego lub danego nauczyciela do ścisłego kontaktu z uczniem, otoczenia go wsparciem. Uczeń pozostaje pod szczególną opieką wychowawcy. W zależności od

³² I. Lagodzińska, *Profilaktyka w szkole – z perspektywy pracy pedagoga*. „Wychowanie Na Co Dzień” 2004, nr 10–11, s. 7–8.

sytuacji przemocy, jej nasilenia i powtarzalności procedura reagowania może zakończyć się na etapie rozmowy z wychowawcą klasy. Jest to szansa dla ucznia na poprawę zachowania. Stopniowość i konsekwencja w stosowaniu kary zaczyna się od mniej do bardziej dotkliwych, aby mieć pewność, że sprawca będzie ukarany. Wychowawca i pedagog szkolny mogą prowadzić zapis całej interwencji w celu dogłębnej analizy przypadku. Pedagog będzie jeszcze raz rozmawiał z uczniem, wyjaśniając dane sytuacje, a w koniecznych przypadkach informując o konsekwencjach dalszych takich zachowań. Niektóre z tych osób są zgłaszane na rozmowę interwencyjno-profilaktyczną z inspektorem ds. nieletnich z Komendy Miejskiej Policji.

Stygmatyzacja uczniów w szkole ma zatem miejsce. Stygmatyzują ci, którzy przejawiają zachowania agresywne i przemoc oraz ci, którzy są świadkami tych zachowań. Stygmatyzować mogą uczniowie i nauczyciele. Natomiast stygmatyzowane są ofiary zachowań agresywnych i przemocy. Tymi osobami mogą być zarówno uczniowie, jak i nauczyciele. Jednym i drugim można i należy pomóc. A ponadto trzeba podejmować działania profilaktyczne w tym zakresie.

Bibliografia

- Baczyńska M., *Program wychowawczy szkoły*. „Edukacja i Dialog”, 2000, nr 5.
- Barczyk P., Czerny J., *Zagrożenia społeczno-wychowawcze we współczesnej szkole*. Kraków 1998, s. 50.
- Bohdanowicz L., *Szkolny dzień przeciw przemocy*. „Życie Szkoły”, 2002, nr 4.
- Czarnecka D., *Profilaktyka w szkole, cz. II*. „Remedium”, 2006, nr 1.
- Encyklopedia Pedagogiczna*. Warszawa 2004.
- Garstka T., *Przemoc rówieśnicza z perspektywy psychoanalitycznej*. „Niebieska Linia”, 2003, nr 3.
- Garstka T., Kostrzewski M., Królikowski J., *KIM JESTEM? Wychowanie do życia w rodzinie. Podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum*. Warszawa 2006.
- Gaś Z., *Zero tolerancji dla przemocy w szkole*. „Remedium”, 2007, nr 7.
- Gorlach A., *Program NIE! Przeciw przemocy TAK! Dla kultury*. „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 2001, nr 2.
- Grodowska M., *Wychowawczy program profilaktyczny*. „Wychowawca”, 2002, nr 10.
- Grzesista V., *Jak realizujemy zadanie „szkoła bez przemocy” w ramach udziału w konkursie „Szkoła z klasą”*. „Lider”, 2003, nr 9.
- <http://pl.wikipedia.org/wiki/Stygmatyzacja>
- <http://pliki.2gim.zory.pl/pedagog/zadania.php>
- Jasiński Z., *Przemoc rówieśnicza w szkole – współczesny problem systemu edukacyjnego w Polsce*. „Wychowanie Na Co Dzień”, 2002, nr 7–8.

- Juško E., *O czym mówić na godzinie wychowawczej?* „Edukacja i Dialog”, 1998, nr 6.
- Kolomański L., *Formy agresji i przemocy w szkole*. [W:] *Przemoc i agresja w szkole*. Red. A. Rejzner, Warszawa 2002.
- Kosińska E., *Zasady konstruowania szkolnego programu profilaktyki*. Kraków 2002.
- Lagodzińska I., *Profilaktyka w szkole – z perspektywy pracy pedagoga*. „Wychowanie Na Co Dzień”, 2004, nr 10–11.
- Łysek J., *Rola nauczyciela w rozwiązywaniu konfliktów między uczniami*. „Nauczyciel i Szkoła”, 1999, nr 2.
- Łysek J., *Zachowania agresywne uczniów*. „Nauczyciel i Szkoła”, 2000, nr 2.
- Poraj G., *Agresja w szkole*. Warszawa 2001.
- Poznaniak W., *Stygmatyzowanie uczniów klas starszych szkoły podstawowej*. „Kwartalnik Pedagogiczny”, 1991, nr 2.
- Stilger M., *Problem agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży w szkole*. „Lider”, 2003, nr 7–8.
- Urban B., Stanik J. M., *Resocjalizacja*, t. 1. Warszawa 2007.
- Wawryk L., *Agresja w szkole – spojrzenie wieloaspektowe*. [W:] *Przemoc i agresja w szkole*. Red. A. Rejzner, Warszawa 2002.
- Wodnicka E., *Tydzień bez agresji. Nie zamykaj oczu*. „Lider”, 2004, nr 12.

Streszczenie

W szkole istnieje zjawisko stygmatyzacji, zwane inaczej naznaczeniem społecznym lub etykietowaniem.

W teorii naznaczenia społecznego wyróżnia się schemat wpływu stygmatu na jednostkę.

Stygmatyzacja rozumiana jest jako proces nadawania określeń w kategoriach zachowania jednostkom, grupom społecznym lub kategoriom społecznym, w wyniku czego przyjmują one nadane im cechy i zaczynają działać zgodnie z przypisanymi cechami.

Tak rozumiana stygmatyzacja jest jednym z głównych problemów współczesnego wychowania w szkole i niemal zawsze towarzyszy przemocy oraz zachowaniom agresywnym.

Szkoła przestała być miejscem bezpiecznym, zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. Sprawcy i ofiary przemocy charakteryzują się określonymi cechami.

Stygmatyzują ci, którzy przejawiają zachowania agresywne i przemoc oraz ci, którzy są świadkami tych zachowań. Stygmatyzować mogą uczniowie i nauczyciele. Natomiast stygmatyzowane są ofiary zachowań agresywnych i przemocy. Tymi osobami mogą być zarówno uczniowie, jak i nauczyciele. Jednym i drugim można, i należy, pomóc.

Należy dążyć do eliminacji przyczyn zachowań agresywnych, a tym samym stygmatyzacji. Niezwykle istotne są również zewnętrzne (pozaszkolne) i wewnętrzne (szkolne) programy profilaktyczne, praca wychowawcza nauczycieli i pedagogów szkolnych.